

loco clarum est eos vertisse usque in finem, pro eo quod est *prostratus, penitus curvatus sum*. Cum ergo prenatur Psalms: *In finem*; altero ex his modo potest accipi, ut vel *perpetuo* atque *assidue* significet; vel ad *summum, ad perfectum*. Qui priorem significationem sequuntur, et *assiduitatem* indicari volunt, his placet idem in finem hos inscribi Psalms, quia non statis certisque diebus canentur, ut ceteri, qui vel Sabbato, vel prima Sabbati, aut alio aliquo die canebantur, sed *assidue resonant*; aut quia assidue usque ad finem sacrificii, aut dum assiduum illud et iuge sacrificium, et mane et vesper fieret, hi Psalmi à cantoribus dicerentur. Qui alteram significationem probant, hi propterea in finem inscribi Psalms existimant, quia *summam contentione*, summo nisu atque conatu ac perfectissime canentur. Quod autem diximus assidue, usque ad finem sacrificii, seu holocausti cani consuevisse Psalms, id ex libro secundo Paralipomenon, cap. 29, 28, habetur, ubi sic legitur: *Cantores et ii qui tenebant tubas erant in officio suo, donec completeret holocaustum*. Posteriorem verò significationem, quæ summa in canendo seu pulsando contentio atque certamen indicatur, etiam illud adjuvat argumentum, quod libro Paral. 4, cap. 15, 24, scriptum reperimus, institutos à Davide Levitarum choros, eosque in tres ordines fuisse distributos, hisque ordinibus singulos ex his viris præfuisse, Heman, Asaph et Ethan, terna præterea instrumentorum genera, cymbala, nabla, citharas. His expositis subiungitur quod ad omnes pertinet cantores, seu organa omnia, *ut in excelsum levarent vocem*, seu sonum, ut beatus Hieronymus vertit: *ut resonaret in excelsis sonitus*. Hoc igitur notandum est communiter hanc resonantiam de omnibus instrumentorum generibus dici. Tum cuique cantorum ordini suam legitur attributum instrumentum, atque illi quidem cantorum principes, Asaph, Heman, Ethan, anea cymbala pulsabant ut vox, seu sonus in altum resonaret, ut dictum est. Ceteri partim ad nabla, partim ad citharam canebant, in finem: sicut enim prioribus illis tributum est, ad resonandum, sic istis in finem. Ergo cognatum est aliquid intelligendum per hoc verbum ei quod præcesserat, et simile aliquid significatur, id est, vocis aut pulsus quædam contentio, aut perfectio.

Chigaion, quod Psalmo 7 præscribitur, à verbo *erravit*, perique *Oden* notare existimant *erraticam*, id est, talem quæ non uno metrorum genere, sed variè intercurrentibus et inequalibus versibus constat; seu in quâ cantanda uni non insistatur tono, sed ab alio ad altum transcurratur, id quod magnis animi motibus, atque angustiis, quibus oppressus Davidis illud carmen edidit, optime conveniat. Sed aptius etymon Arabum, *anzius, mestus fuit*, unde *mærore* et *anxietate pressus*; ut sit *carmen viri mærore oppressi*, qualis inscriptio non nisi tantum Psalmo, verum Habacuci quoque carmini, cap. 3, cui eadem præposita est, bene congruit. S. F. G. Wahl in Excursu 5, ad suum in Habac. Comment. p. 225, *chigaion* cantionem significare putat,

collato Syriaco à verbo quod in pael *cecimil* denotat, et 1 Sam. 21, 42, pro Hebræo *canendi* significatu ibi usurpato, legitur. Aliarum conjecturarum minus probabilium farraginem vid. in Sonntagii Titulis Psalms, p. 525, seqq.

Chir, carmen omne cantioni destinatum significat, sive assâ voce, sive fidibus conjunctis canendum. Ubi verò in titulo carminum *Chir yâremor* (ut Psal. 48, 66, 85, 88, 108), vel ordine transposito (ut Psal. 50, 57, 60, 65) exstat, pleonastica ea locutio est, sermoni Hebræo perquam familiaris, ex quâ sæpe conjunguntur vocabula *carboray*, veluti Dan. 1, 20: *Sapientia intelligentiæ*; Isaie 55, 25, *præda spoli*; Num. 19, 2, *statutum legis*. Conf. Glassii Philolog. sacram, part. 1, p. 85, ed. Dath.

Sakal præter alia plura etiam intellexit significat, unde nomen *matekil*, quod in tredecim Psalms titulis legitur, *carmen didascalicum* vertere solent. Primus quidem illo insignis, 52, carmen didascalicum sive erudiens rectè dici possit, sed aliis non aequè aptum. Quare J. D. Michaeli ad stipulam, qui in Supplement. ad Lex. Hebr., part. 6, à ligandi notione, *ligatam orationem*, carmen dictum putat, quod genericum poematis nomen fortè ex usu ad certumque poematum genus restrictum fuerit.

Cheminith Psalmo 6 et 12 prænotatum, organum aliqujus musici nomen fuisse, cognoscitur ex 1 Chron. 15, 21, atque quum octavum alia denotet, plerique *citharam octo chordis* instructam, sive *octochordon* illud fuisse putant. Aliis est organum musicum, reliquis *octavâ* (ut musicis dicitur) respondens, quale nobis *viola*. Alias conjecturas dabit Sonntagius de Psalms Titulis, p. 225 seqq.

At *chuchan* Psal. 45 et 60, atque *al chocanim* Psal. 69 et 80, inscribitur. Quod alii de organo musico, quod formâ lilio simile fuisset (ejus enim floris nomen Hebraicum *Chuchan* est); alii de notis cuiusdam illorum temporum carminis initio, ad cuius modos et illa cantanda essent, interpretantur. Alii ad argumentum carminis referunt, vertuntque de *lætitia*. Sed quemadmodum nos *al cheninim, al makalath, al hagithith*, de organis musicis, ad quorum concentum carmina illis titulis insignata, canenda essent; ita nec iste inscriptiones aliter capiende videntur, quamvis quale organorum genus nomine *chuchan* significetur, hodiè frustra queratur. Multo minus de ejus, quod Psal. 60, 1, et 80, 1, additur, *hedath*, significatione quendam asserri potest, quod veri aliquâ specie se commendaret. Usitatam *testimonii* notionem parum utriusque loco aptam esse, quisque intelligit ipse J. D. Michaeli in Supplement. ad Lex. Hebr. part. 5, ad Syrorum *festum anniversarium* conjectat referendum esse, ut si consuetum et *anniversarium, stato die canendum carmen*, Simonis in Lex. Hebr. cantionem esse censet, quæ fiet *citharâ*, vel *psalterio*, denominativum ab inusitato *hed*, Arab. quod in versione vet. Test. Arabicâ passim pro Hebræo *kinor* occurrit. Est autem ut Eichhornius observat ad Lexicon Simonianum, *testudo, lyra*, et *chochanim* qui *testudinem pulsant*, unde denotare pu-

ta *hexachordum forma testudinis*, ut prius vocabulum ad sex ita referendum; sed ita *chechanim* scribendum esset. Taceo aliorum interpretum somnia; quæ qui scire cupit, adeat Sonntagium de Psalms Titulis, p. 257, seqq.

Thepilih, oratio, supplicatio. Psalmis nonnullis, et 17, 86, 90, 102, et Habacuci Ode, cap. 5, prænotatur, quemadmodum inter nomina quæ carmina Syrorum sacra in fronte gerunt. Vid. A. Hahn Bardesanes *Gnosticus Syrorum hymnologus* (Lips. 1819, p. 51). Alia vid. in Eichhornii *Biblioth. Litterat. bibl.* part. 5, p. 552, et id Not. nost. ad Habac. 3, 1.

Series Chronologica

PSALMORUM.

(AUCTORE CALMET.)

Psalmi nulla temporis nota distincti.

- Psal. 1: *Beatus vir, qui non abit in consilio impiorum*. Totius Psalterii veluti præfationem instituit. Auctorem habuisse creditur vel Davidem, vel Esdras, quem Psalmsorum collectorem autumant.
- Psal. 5: *Verba mea auribus percipe*. Pie anime in medio corrupti seculi suspiria. Preces vespertine.
- Psal. 8: *Domine Dominus noster*. Hominis decora. Jesu Christi gloria.
- Psal. 18: *Cæli enarrant gloriam Dei*. Divinæ legis elogium. Laudes creatoris ex inspectis rebus creatis, cælis, et astris.
- Psal. 80: *Exultate Deo adjutori nostro*. Psalmus iste olim canebatur in templo in festo Buccinarum, anni incunus, et Tabernaculorum. Asaph auctori tribuitur.
- Psal. 90: *Qui habitat in adjutorio Altissimi*. Morale hoc carmen scripserunt filii Moysis, felicitatem illorum prosequentes, qui spem suam omnem in Domino collocassent. Certum ejus tempus definiri potest sive post, sive in ipsâ captivitate.
- Psal. 109: *Dixit Dominus Domino meo*. Adventus, regnum, sacerdotium, generatio Messie. Scriptus à Davide.
- Psal. 138: *Domine, probasti me, et cognovisti me*. Moralis institutio de providentiâ et sapientiâ Dei.
- Psal. 144: *Exaltabo te, Deus meus rex*. Canticum laudis et gratiarum actionis pro beneficiis simul omnibus à Deo collatis.
- Psalmi à Davide scripti in ipsâ Saulis persecutione*.
- Psal. 10: *In Domino confido*, etc. Cum in ipsâ Saulis regiâ adhuc moraretur David, sollicitatus ab amicis ut promptâ secessione salutis sue consulere, totam spem suam in Domino collocare se profiteretur.
- Psal. 50: *In te, Domine, speravi; non confundar in æternum*. David proscriptus ex regiâ Saulis secedere cogitur.
- Psal. 55: *Benedicam Dominum in omni tempore*. Ita

- vid. apud Achis agnitus, stultitiâ simulatâ, liberatur.
- Psal. 55: *Miserere mei, Deus, quoniam concitavit me homo*. David ex regiâ Achis fugiens, in spelunca Dolam sese recipit.
- Psal. 15: *Conserva me, Domine, quoniam speravi in te*. Insequentem Sautem David declinaturo, ad Moabitæ et Philistæos divertit.
- Psal. 53: *Deus, in nomine tuo saltem me fac*. Saul fugienti Davidi in deserto Ziph imminens, ad repellenda Philistæorum arma pedem vertere cogitur. Actio gratiarum Davidis. 1 Reg. 23, etc.
- Psal. 51: *Quid gloriaris in vanitatè? Ita David canebat, de urbis Nobæ direptione et excidio sacerdotum certior factus*. 1 Reg. 22, 11, etc.
- Psal. 108: *Deus, laudem meam ne tacueris*. Invehitur David in Doeg ceterosque adversarios.
- Psal. 16: *Exaudi, Domine, justitiam meam*. Preces Davidis, cum maximè persecutionis Saulis æstus ferrebat.
- Psal. 21: *Deus, Deus meus, respice in me*. Premente Sautle Davidem, ipsam in se exprimit imaginem Jesu Christi, Judæorum furore neci traditi.
- Psal. 54: *Judica, Domine, nocentes me*. In eadem persecutione.
- Psal. 56: *Miserere mei, Deus, miserere mei*, etc. David in spelunca Engaddi delitescens. 1 Reg. 24.
- Psal. 57: *Stetit atque justitiam loquimini*. Continuatio præcedentis. In malos Saulis consiliarios querere.
- Psal. 141: *Voce meâ ad Dominum clamavi, voce meâ ad Dominum*, etc. David in Speluncâ Engaddi. 1 Reg. 24.
- Psal. 159: *Eripe me, Domine, ab homine malo*. David iis urgentibus persecutionibus Dei opem implorat.
- Psal. 140: *Domine, clamavi ad te, exaudi me*, etc. Continuatio præcedentis.
- Psal. 7: *Domine, Deus meus, in te speravi*. Cum David infestissimum haberet adversarium Sautlem.
- Psalmi post initium à Davide regnum, et post Saulis obitum*.
- Psal. 2: *Quare fremuerunt gentes*, etc. David, frementibus adversariis, regni sui sedem Hierosolymis constituit. De regno Jesu Christi oraculum.
- Psal. 9: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo; narrabo omnia mirabilia tua*, etc. Cum David sollemni pompâ arcam è domo Obhedem in Sion transferret.
- Psal. 104 et 95, qui ambo Psalmi referuntur ad eam sollemni pompâ, de quâ 4 Paral. 16, 9 et 10.
- Psal. 25: *Domini est terra et plenitudo ejus*. Eadem occasione.
- Psal. 67: *Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus*

- Cum arca è Cariathiarim Hierosolimam deducere-
tur.
- Psal. 100 : *Misericordiam et iudicium confitabor tibi, Domine.* Exponit David, quantum sibi in regni administratione æquitas et iustitia cura essent.
- Psal. 128 : *Afferte Domino, filii Dei,* etc. Actio gratiarum Davidis pro imbre tunc dilapsa, cum David ultionem è stirpe Saulis pro Gabaonitis ab eodem rege injuriæ affectis exegisset. 2 Reg. 21, etc.
- Psal. 119 : *Exaudi te Domine in die tribulationis.* David ad expeditionem profecturus in duos fœderatos populos, Ammonitas scilicet et Syros, 2 Reg. 10, 16.
- Psal. 20 : *Domine, in virtute tuâ latabitur rex.* Gratiarum actio pro victoriâ de Ammonitis. Continuatio præcedentis.
- Psal. 57 : *Domine, ne in furore tuo arguas me... quoniam sagitte,* etc. Cum David agrotaret, et post crimen cum Bethsabee. De hoc morbo nihil in historiâ Regum; sed ab omnibus fermè interpretibus admittitur.
- Psal. 58 : *Dixi : Custodiam vias meas,* etc. Continuatio præcedentis. Psalmus ab Ithithan canendus.
- Psal. 59 : *Expectans expectavi Dominum.* Gratiarum actio pro receptâ valetudine.
- Psal. 40 : *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem.* Continuatio præcedentis.
- Psal. 6 : *Domine, ne in furore tuo... Misere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* David post commissum cum Bethsabee crimen ægrorans.
- Psal. 5 : *Misere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam.* Illic Psalmum scripsit David, postquam de commissio à se crimine à Nathano acrioribus verbis castigatus fuit. 2 Reg. 12.
- Psal. 31 : *Beati quorum remissa sunt iniquitates.* Ejusdem temporis et argumenti.
- Psal. 52 : *Exultate, iusti, in Domino.* Continuatio præcedentis.
- Psalmi in defectione Absalom.*
- Psal. 3 : *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me?* David ex urbe metropoli ab Absalomo pulsus.
- Psal. 4 : *Cum invocarem,* etc. Ejusdem temporis et argumenti.
- Psal. 54 : *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne desperaris deprecationem meam.* David venientem Hierosolimam Absalomum fugiens.
- Psal. 61 : *Nonne Des subjecta erit anima mea?* Furèntem Absalomo, David sese ad patientiam hortatur. Psalmus nomine Ithithani inscriptus.
- Psal. 69 : *Deus, in adiutorium meum intende.* Oratio David cum ab Absalomo urgeretur. Præfatio est sequentis Psalmi.
- Psal. 70 : *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum.* Continuatio præcedentis.

- Psal. 132 : *Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam.* Premente bello Absalom.
- Psal. 145 : *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium,* etc. Actio gratiarum pro victoriâ de Absalomo, Sebâ filio Bochri, aliisque perduellibus.
- Psalmi post defectionem Absalom ad usque captivitatem Babylonicam.*
- Psal. 17 : *Diligam te, Domine, fortitudo mea.* Solemnis gratiarum actio Davidis pro omnibus à Deo receptis beneficiis. 2 Reg. 22.
- Psal. 29 : *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me.* In dedicatione arca: Ornata. 2 Reg. 24, 25.
- Psal. 71 : *Deus, iudicium tuum regi da.* Cum de filio suo Salomone ad regnum evecto David secum ipse gratularetur.
- Psal. 44 : *Eructavit cor meum verbum bonum.* Psalmus filiorum Core in pompâ nuptiarum Salomonis.
- Psal. 77 : *Attendite, popule meus, legem meam.* Chorus Asaphi epinicioni canit victoriæ ab Asâ de rege Israelis relatæ. 2 Par. 16, 4, 6.
- Psal. 81 : *Deus stetit in synagoga Deorum.* Ad iudices sub Josaphati rege Juda admonitio.
- Psal. 82 : *Deus, quis similis erit tibi?* Epinicionum pro victoriâ Josaphati regis Juda de Ammonitis, Idumæis, aliisque. 2 Par. 20, etc. Psalmus Asaph.
- Psal. 75 : *Notus in Iudæa Deus.* Scriptus vel saltem canendus à classe Asaphi, post deletum exercitum Sennacheribi.
- Psal. 75 : *Ut quid, Deus, repulisti in fœnem?* Gemit Asaph templi Hierosolymitani desolationem ab armis Nabuchodonosoris. Ipsa facilè premente captivitate scriptus est.
- Psal. 78 : *Deus, venerunt gentes,* etc. Ejusdem argumenti.
- Psalmi premente captivitate scripti.*
- Psal. 9 : *22, vel 10, 1,* juxta Hebræos : *Ut quid, Domine, recessisti longè?* Gemitus captivorum.
- Psal. 11 : *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus.* Scriptus à Judæis in captivitate, qui Babylonicorum impietatem sub oculis exhibent. Confer nunc Psalmum cum Psalmo 15.
- Psal. 12 : *Usquoquo, Domine, oblitisceris me in finem?* Prosequitur captivorum querelas.
- Psal. 13 : *Dixit insipiens in corde suo.* Vota captivorum Scelera Babylonicorum.
- Psal. 52 : *Dixit insipiens in corde suo,* etc. Scelera Babylonicorum veluti sub oculis exhibentur. Idem est ac præcedens 15.
- Psal. 14 : *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* Quid ab illis exigitur, quibus et redditus è captivitate, et ingressus in templum concedendus est.
- Psal. 24 : *Ad te, Domine, levavi animam meam.* Oratio captivorum pro libertate impetrandâ.

- Psal. 25 : *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia,* etc. Continuatio præcedentis.
- Psal. 26 : *Dominus illuminatio mea, et salus mea.* Ficticia captivorum.
- Psal. 27 : *Ad te, Domine, clamabo.* Vota et actiones gratiarum in captivitate.
- Psal. 55 : *Dixit injustus ut delinquat in semetipso.* Querelæ captivorum de Babyloniis.
- Psal. 56 : *Noti amulari in malignantibus.* Canticum solaminis pro captivis.
- Psal. 41 : *Quemadmodum desiderat cervus.* Canticum filiorum Core in captivitate.
- Psal. 42 : *Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sanctâ.* Ejusdem argumenti.
- Psal. 45 : *Deus, auribus nostris audivimus.* Ejusdem argumenti continuatio.
- Psal. 48 : *Audite hæc, omnes gentes.* Filiorum Core. Solamine captivorum.
- Psal. 49 : *Deus Deorum Dominus locutus est.* Deus captivum populum suum iudicat, docens insuper veram cultus divini rationem. Psalmus Asaph, vel potius: aliquid ex ejus posteris.
- Psal. 59 : *Deus, repulisti nos, et destruxisti nos.* Captivi Judæi promptâ libertatis spe sibi blandiuntur.
- Psal. 65 : *Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor.* Captivi duros dominos Babylonicos experti lugent.
- Psal. 68 : *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ.* Levitarum eâ de re querelæ.
- Psal. 72 : *Quam bonus Israel Deus.* Asaph fratres suos consolatur, optimis simul institutionibus muniens adversus prava malorum exempla, et ne quid scandali patiuntur, impiorum felicitatem spectantes. Vide Psalmum 56.
- Psal. 74 : *Constitetur tibi, Deus.* Asaph populi libertatem efflagitat.
- Psal. 76 : *Voce mea ad Dominum clamavi.* Asaph de captivitatis prolixitate conqueritur. Inscribitur etiam Psalmus nomine Ithithan.
- Psal. 70 : *Qui regis Israel, intende.* Asaph, ut suum populum visitet, à Deo postulat, et de captivitate reducat.
- Psal. 85 : *Quam dilecta tabernacula tua.* Vota filiorum Core pro captivitatis reditu.
- Psal. 85 : *Inclina, Domine, aurem tuam.* Idem.
- Psal. 87 : *Domine, Deus salutis mea.* Idem.
- Psal. 88 : *Misericordias Domini.* Ethan Ezrahites Deum rogat pro libertate populi in servitute positi.
- Psal. 89 : *Domine, refugium factus es nobis.* Levite è posteris Moysis reditum è captivitate flagitant.
- Psal. 91 : *Bonum est confiteri Domino.* Idem.
- Psal. 92 : *Dominus regnavit, decorem indutus est.* Idem.
- Psal. 95 : *Deus ultionum Dominus.* Idem.
- Psal. 94 : *Venite, exultemus,* etc. Idem.
- Psal. 118 : *Beati immaculati.* Oratio Danielis vel alterius Prophete a. l. populi institutionem.

- Psal. 119 : *Ad Dominum, cum tribulaver.* Captivi liberationem petunt.
- Psal. 120 : *Levavi oculos meos.* Idem.
- Psal. 122 : *Ad te levavi oculos meos.* Idem.
- Psal. 120 : *De profundis clamavi.* Idem.
- Psal. 130 : *Domine, non est exaltatum cor meum.* Captivi Judæorum proceres pro reditu orant.
- Psal. 131 : *Memento, Domine, David.* Oratio Judæorum captivorum pro familia Davidis.
- Psalmi post edictum Cyri pro reditu è captivitate.*
- Psal. 121 : *Lætatus sum in his.* Canticum lætitiæ Judæorum captivorum, audita libertate per Cyrum concessâ.
- Psal. 60 : *Exaudi, Deus, deprecationem meam, intende orationi.* Gratiarum actio Judæorum, cum iter Hierosolymitanum suscepturi essent.
- Psal. 62 : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.* Captivi itinere Hierosolymitano desiderium visende patriæ ac templi Domini testantur.
- Psal. 123 : *Nisi quoniam Dominus erat in nobis.* Canticum Judæorum captivorum, cum iter inirent.
- Psal. 22 : *Dominus regit me, et nihil mihi deerit.* Gratiarum actio Judæorum, captivitate soluta.
- Psal. 86 : *Fundamenta ejus in montibus sanctis.* Elogium Hierosolymæ per filios Core, paulò post regressum in patriam.
- Psal. 84 : *Benedixisti, Domine, terram tuam.* Gratiarum actio pro reditu in patriam.
- Psal. 45 : *Deus noster refugium et virtus.* Ita canebant filii Core in secundâ templi dedicatione.
- Psal. 47 : *Magnus Dominus et laudabilis nimis.* Continuatio præcedentis. Gratiarum actio de pace Israeli concessâ.
- Psal. 96 : *Dominus regnavit, exultet terra.* Gratiarum actio pro Judæorum libertate. Continuatio præcedentis.
- Psal. 97 : *Cantate Domino canticum novum, quoniam mirabilia.* In dedicatione secundâ templi Moysis canebant. Continuatio præcedentis.
- Psal. 98 : *Dominus regnavit, irascantur populi.* In eadem extremitate, per eosdem auctores.
- Psal. 99 : *Subilate Deo, omnis terra, servite Domino.* Idem in eadem dedicatione.
- Psal. 101 : *Domine, exaudi orationem meam... non averias faciem tuam.* Babylonicæ captivitatis narratio. Gratiarum actiones Judæorum pro libertate.
- Psal. 102 : *Benedicite, anima mea, Domino.* Continuatio præcedentis.
- Psal. 105 : *Benedicite, anima mea, Domino : Domine Deus meus.* Idem.
- Psal. 105 : *Confitemini Domino, quoniam bonus... Quis loquetur potentias Domini?* Idem. Quæ pro Israele tam in Ægypto quam in deserto Deus operatus est.
- Psal. 106 : *Confitemini Domino, quoniam bonus... Incauti qui redempti sunt à Domino,* etc. Descriptio peccata malorum, que in captivitate tolerata sunt. Continuatio præcedentis.

- Psal. 107 : *Paratum cor meum, Deus.* Judei è captivitate soluti pro fratribus orant adhuc trans Euphratem manentibus.
- Psal. 111 : *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, in concilio iustorum.* Gratiarum actio Judæorum paulò post liberationem.
- Psal. 111 : *Beatus vir qui timet Dominum.* Continuatio precedentis.
- Psal. 112 : *Laudate, pueri, Dominum.* Gratiarum actio pro reditu è captivitate.
- Psal. 115 : *In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro.* Idem.
- Psal. 114 : *Dilexi, quoniam exaudivit Dominus.* Continuatio precedentis.
- Psal. 115 : *Credidi, propter quod locutus sum; ego autem humiliatus sum nimis.* Idem.
- Psal. 116 : *Laudate Dominum, omnes gentes; laudate eum, omnes populi.* Idem.
- Psal. 125 : *In convertendo Dominum captivitatem Sion.* Judæi, captivitate soluti, ut reducat fratres qui in dispersione erant, Deum rogant.
- Psal. 132 : *Ecce quom bonum, et quam jucundum.* Concordia sacerdotum et Levitarum in templo, paulò post reditum è captivitate.
- Psal. 135 : *Ecce nunc benedicite Dominum.* Exhortatio vigilandi et in templo orandi, sacerdotibus et Levitis post solutam captivitatem. Continuatio precedentis.
- Psal. 134 : *Laudate nomen Domini : laudate servi Domini.* Ejusdem argumenti.
- Psal. 135 : *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum.* Continuatio ejusdem.
- Psal. 136 : *Super flumina Babylonis.* Levite Babylone reduces narrat rogatos se à Babyloniis ut musicam templi canerent.
- Psal. 148 : *Laudate Dominum de cælis.* Gratiarum actio Judæorum post solutam captivitatem.
- Psal. 149 : *Cantate Domino canticum novum, laus ejus in ecclesiâ sanctorum.* Idem. Omnes populi laudibus Deo persolvendis convocantur.
- Psal. 150 : *Laudate Dominum in sanctis ejus.* Continuatio precedentis.

- Psal. 145 : *Lauda, anima mea, Dominum.* Canticum Aggæi et Zachariæ post edicti Cyri revocationem, quo ædificandi templum et æmœnia Hierosolymæ copia facta erat. Psalmus consolatorius.
- Psal. 146 : *Laudate Dominum, quoniam bonus est psalmus.* Gratiarum actio eorundem Prophetarum post longam sterilitatem, de qua Aggæus.
- Psal. 147 : *Lauda, Jerusalem, Dominum.* Continuatio precedentis pro dedicatione æmœnium Hierosolymæ.
- Psal. 58 : *Eripe me de inimicis meis, Deus meus.* Eadem facili occasione. 2 Esdr. 4, etc.
- Psal. 64 : *Te decet hymnus, Deus, in Sion.* Canticum Aggæi et Zachariæ, postquam Dominus pluviam per Aggæum prænuntiatam misit, et cum reparationis templi opus primò susciperetur. Vide Psalmum 146.
- Psal. 65 : *Jubilare Deo, omnis terra, psalmum dicta nomini.* Continuatio Psalmi precedentis.
- Psal. 66 : *Deus miseratur nostri, et benedicit nobis; illuminet.* Idem.
- Psal. 117 : *Confitemini Domino quoniam bonus... Dicit nunc Israel.* Canticum victoriæ post obitum Camylis, sive in dedicatione æmœnium Hierosolymæ per Nehemiam.
- Psal. 124 : *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion:* Judæi se invicem hortantur ut fortiter resistant Sanaballato, Tobie, Ammonitis, cæterisque adversariis.
- Psal. 126 : *Nisi Dominus ædificaverit domum.* Populum confirmat, ut strenuam operam ædificandis æmœniis Hierosolymæ impendant; se vero totos Domino committant.
- Psal. 127 : *Beati omnes qui timet Dominum.* Exhortatio ad timorem Dei. Continuatio precedentis.
- Psal. 128 : *Super æquaverunt me à juventute mea.* Narratio pacis, felicitatis, et gaudii Judæorum post captivitatem sub Dario filio Hystaspis.
- Psal. 137 : *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo... in conspectu angelorum, etc.* Ejusdem argumenti. Gratiarum actio pro eâ quâ fruuntur pace.

GENEBRARDI

IN SUUM PSALMORUM COMMENTARIUM,

AD SS. PATREM GREGORIUM XIII,

Præfatio.

Septuaginta interpretum Psalmorum versionem cur retineam.

Divinitus factum arbitror, Pater sanctissime atque optime, ut sepositis cæteris Scripturæ libris à septua-

ginta Interpretibus olim conversis, Ecclesiâ illorum duntaxat Psalmos et in usum receperit, et aliorum omnium, quæ multæ utique fuere ad divi usque Hieronymi tempora, versionibus commodissime anteposuerit. Nam hi non modò puriores et incorruptior

in hoc divino opere, divinâ providentiâ, se præstiterunt, verum etiam posteris omnibus cum rectius vertendi, tum sanctius Spiritûs sancti mentem concipiendi viam rationemque prælusere. Quin et excelluerunt pietatis ignibus, mysteriorum representatione, sententiarum pondere, intellectuum æminie, interpretationis veritate. Ut enim fortassis concesserim nonnulla quædam in eis reperiri, quæ fidelibus, facilibus, commodius, addam etiam rectius, ab ipsis quidem vel forsân ab aliis reddi poterint, ut nihil est ex parte beatum et perfectum, maxime in tantâ sacrorum oraculorum profunditate et altitudine, ad quam etiam ipse Isaac, deinde Prophætæ caligaverunt, et cum regio Prophætâ, divinorum vatium princepe, hæc orationis formulâ sibi precandum putaverunt, *Revela oculos meos, et intuebor mirabilia de lege tua*, Psal. 118, 18; at si confecerat cum creberrimis et maximis aliorum præsertim recentiorum interpretum erratis, paucissima continent vel menda, vel peccata, eaque non tanti faciendâ, quin debeant ipsi superiore loco semper existere, ac multis gradibus istos antecedere, qui Hebræicam veritatem et fidem in eorum dedecus, falsâ quâdam ducti persuasione (ut temerarium est, minimeque sanum hoc hominum genus) ostentare non desinunt.

Recentiores qui Septuaginta calumniantur, reprehendantur.

In quo se ab eâ ipsâ longè alienissimos linguarum peritis doctisque, qui quidem non sint novitatis diversarumque partium œstro perciti, disertis clarisque demonstrare non possunt. Proinde invidos, malevolos, superbos, indoctos soleo itiusmodi homines et frequenter dicere, et non ineptè, meâ quidem sententiâ, appellare. Etenim invidentes tot, tantis tanque vetustis et præclaris viris in mediâ Hebræorum scholâ natis, educatis, auctis, instructis ac informatis propriâ nativeque lingue peritam, quam tamen sibi in puerili et peregrino scolorum ludo gloriosissime, ne dicam absurdè et impudenter, audeant arrogare; malevolentie et odii livore veteres illos persequuntur, quos prospiciant summam, apud omnes etiam Apostolos, qui ipsorum verba, integrosque versuum tum ambitus, tum circumscriptiones, non modò sententias, libenter usurpant ac proferunt, auctoritatem semper adeptos; nec animadvertunt paucos nevos minùs sufficere ad elevandam detrahendamque de Ecclesiâ sanctorum existimationem, in hoc præsertim interpretandarum Scripturarum genere, in quo quemadmodum Deus est incomprehensibilis, ita et ejus verbum planè perfectèque nequit comprehendi, quantumvis quis ingenio, eruditione, intelligendi facultate et copiâ, atque adeo gratiâ divinâ polleat. Quanta autem est superbia, cuncta velle comprehensione modulose mentis sue metiri, quantum supercilium è tenui atque perexiguo ingenii sui captu de probatis per tot secula scriptoribus judicium ferre, denique quàm inconsultum audaxque facinus, quidquid in eis nescitur, nec rapitur, aut intelligitur, tanquam insciè dictum aut

versum, improbare, mutare, corrigere, rejicere! In doctos verò miserè esse oportet, qui non eos percipiunt in paucis duntaxat locis, isque obscurioribus et spinosioribus de industriâ se involvise, seque potius insinuasæ quam clarè et definitè expressisse, ne eorum locorum interpretationis ac sensuum, prout sanè cuique videretur, liberum judicium et intelligentiam adimerent, quam variam et multiplicem in archetypo esse sentiebant, ne pluribus præclaris sententiis, in quas Hebræica interdum et referuntur et accipiuntur, ut fit in scriptis reconditoribus, quicquam decerpent, ne denique ad primigeniam linguam, unde certior longè atque explorator sumi potest explanatio, studiosiores non allicerent, quæ in alienam transfusa et quasi percolata de ingenio sibi succo et splendore, deque vi et varietate solet plurimùm amittere. Tam enim est ampla, tam augusta divinæ vocis majestas, tam sapè copiosa divinæ ibi locutionis fecunditas, ut vel unico verbulo multiplicem intelligentiam, ac unamquamque piis animis suavissimam complectatur et pariat. Sed interim tamen asperrimis illis locis seu commodiissimum atulerunt septuaginta nostri Seniores, quem et Hebræa verborum sententiarumque comprehensio, contextus sermonis, ductus faciliè dilucidèque patitur, et Rabbinii aliqui præcipue veteres adhibuerunt, secuti que sunt, atque plenâ manu complexi. Cujus rei iudices non omninò inepti esse possumus, cum ætatis maguam partem in Hebræicis discendis docendisque consumperimus, et regii illorum litterarum professoris personam, ut non Catholicis erudicendis idoneam, ut qui nonnisi robustissimo optimoque cibo possant; ac certè adversariis, qui ne lac quidem possunt præ infantili conveçsere, formidabilem, denos jam annos in hoc doctissimorum Parisiensis Academia theatro sustineamus. Utinam, eadem puritate illos in reliquos veteris Testamenti codices haberemus. Idem profectò, opinor, de ipsis non solum censeremus, quos et fidissimos interpretes, et sanctissimos Prophetas suscipimus, veneramus, colimus, verum etiam sancta Dei Ecclesiâ hoc ipsum præscriberet; quam idcirco oportuit D. Hieronymi versionem, veterissimam illam quidem, si ad hæc nostra respiciamus tempora, sin ad Ægyptiâ, novam certè, et ut eam appellat, inscribitque D. Gregorius, unus è tuis tui fasti nominis, beatissime Pater, in Romanâ sede majoribus, ut archetypo, è quo eruditè ab eodem Hieronymo sumpta est, pulcherrimè congruentem, et fide reliquas superantem, in eorum locum sufficere, ac legendam omnibus Christianorum Latini orbis Ecclesiis divinitus proponere.

Cur alii sacri libri ex Septuaginta versione erroribus scateant.

De istius corruptelæ labisque causâ, et mendarum que in cæteris, extra psalmos, septuaginta Interpretum libris obrepere, in promptu nihil habeo dicere. Putârim tamen Ptolemæis Ægypti regibus, Antiochis Syriæ Judææque tyrannis, Demetriis mundi philosophis, intra trecentos plus minùs ante Servatorum

nostrum annos, temporis vetustate, situ, carie, blattis, tineis, ob contemptum fortassis etiam sacrarum rerum, gentibus vel ante inauditarum, vel non valde placentium, prima exempla exedisse, transcribentium dehinc oscitantiam eadem ipsa transformasse, atque adeò deformasse, sciolorum corrigere conantium audaciam temeritatisque vitasse, et pervertisse, hominum deinceps, et quidem vere religionis et nominis, non tam studiosè et avidè illos, ut Psalmos, versantium in manibus, incogitantiam, atque segnitiam menda illa non curasse, remque eam totam, ut fert sæpè hominum socordia, prorsùm neglexisse. Nostrum verò Psalmarum opus, quoniam maximo studio et fructu publicè, privatimque terebatur, legebatur, cantabatur ab omnibus pietatis cultoribus, partim humanà industrià et consilio, partim divinà virgula conservatum esse incorruptum. Quod ex eo perspicimus, quoniam sententiam primavè fontis, è quo manavit, optimè, ut docui, ac efficacissimè, quoniam non semper ad litteram, complexitum. Septuaginta enim non tam ad verbum, quam ad sensum converterunt, et (quod itidem Ritus de D. Hieronymo scribit) plerumque verborum proprietatem peculiaremque dictionum significationem et naturam deseruerunt, ut magis sensui mentisque scriptoris sui primarîi intenderent. Quocirca vix hic ullam eorum locum reperio, cujus sententiam non ferat etiam Hebræa littera, et aliquis è præstantioribus illis veteris Academiæ doctoribus, quos Rabbinos appellant, non offerat; ut mirer recentiores potius laboravisse de eis rejiciendis, mutandis, dispungendis, corrigendis, quam intelligendis, appendendis, percipiendis, prius cogitavisse de novâ editione condendâ, quam de hac veterè per Hebræas disciplinas, Hebræos Rabbinos, ac interpretes, maximè veteres, tum et Hebræos, nempe Hebræorum, dicendi modos et formulas, perno-scendâ.

Editiones recentiorum redarguuntur.

Multò honestiùs, atque laudabiliùs sui luminis tenuitatem, et ingenii stuporem accusassent cum Euripide de scriptis Heracliti auctoris planè obsecrari, ita apud Laertium loquentem,

ὁ μὲν οὐκ ἔχει γνησίου λόγου τί, ἀλλ' οὐδ' οὐδένα.

Quæ intellecti præclara sunt, opinor autem et quæ non intellecti.

Hunc enim ingenii animi candorem hi, qui verè sunt pii et ingenui, solent in probatis aliorum operibus afferre, quemadmodum Augustinus, alicubi referens se, quæ intelligit sacris in voluminibus, insignia præstantiaque omnia agnoscere, suspicere, comprobare; cætera, quæ minus intelligit, adorare, colere, venerari; et sancti illi episcopi apud Sozomenum Juliani Apostate temerarium istud de libris Apollinari adversus Græcos philosophos dictam, quo eos quidem libros stultè improbat, in eum ipsum eleganter retorquentes, *ἀλλ' ἂν εἴποις ὅτι, ἐν τῷ βιβλίῳ, οὐκ ἀνακρίτως;* hoc est (ut relicta collisione rem ipsam enucleemus), *legisti quidem, sed non intellexisti: nam si intellexisses,*

neque delusisses, neque damnisisses. Cujusmodi temeritatis reos teneri hæreses omnium temporum, et maximè nostræ tempestatis antesignanos et sectatores, ut nostris hominibus ostenderem, simulque veram et genuinam Psalmographi mentem aperirem, prætermissis allegoriis, quæ hic aliqui, ut in cæteris divinis paginis, sanctissimæ sunt ac dulcissimæ, lucubraticulam hanc institui, eamque, beatissime Pater, ad tuos postes appendere, ac in tuo sacro nomine apparere volui, non modò ut plus dignitatis illa consequatur, verùm etiam ut Christi hostes, quibus propter divi Petri cathedram et virtutem displices, vehementius uram; item ut si institutum hoc meum tuæ sanctitati allubescit, illam deinceps interpretandi docendique viam et rationem in reliquis Scripturæ, præsertim veteris libros servem ac sequar, quò homines novitatum cupidi, potissimum adversarii nostri, institutionis piæ et veteris, veterumque Ecclesie librorum et doctorum profani contaminatores intelligant, ac si quid sanæ mentis habent, planè perspiciant, sese in eo in quo aliquid esse, quin et plurimum valere se putant, prorsus nihil esse, quod frustra bellum nostræ editioni indicere; tandemque ipsam pernoscent per omnia pulcherrimè suo archetypo congruere, aut certè longè minus ab ipso discrepare, quam recentiorum quorumlibet versiones, istorum præsertim, qui hæc nostrâ memoriæ sese vulgò eo nomine plurimum efferunt ac ostentant; et eadem opera admonentur, uti linguis non tam ad condendas notationes, quam ad comprehendenda discendaque sanctissimæ antiquorum monumenta, locosque in eis involutores illarum linguarum beneficio evolvendos.

Linguarum cognitio necessaria.

Linguarum enim factor cognitionem esse necessariam, seorsim in sacrarum literarum studio, ad multarum sanè rerum præstantissimarum et maximarum notitiam, adeò ut me cum divo Hieronymo contentionis persuasionisve nostrorum quorundam egregios illos fontes tum Hebræos, tum Græcos, unde præcipua nostræ religionis manarunt capita vel argumentum, vel pro nihilo aut minimo putantium, valdè pudeat. Et enim depravatæ religionis et hæreses homines illos adversum se legunt, et Catholicis illorum cognitione orbatus, quid pro se sit aut faciat, minus intelligit. Tua unius auctoritas, sanctissime Pater, cujus iudicio sto, cujusque censura me meaque omnia in perpetuum subijcio libenterque submitto, me ad tante molis periculi opus et negotium promoverè potest, quod ut velis faxisque, te omnibus precibus ac votis precor obtestorque et imploro, ne videlicet in vanum pergam tantam temporis et laboris spatium percurrere, ac ut eâ potestate, quâ vulgatum Ecclesie editionem præmunis, fulcis et firmas adversis inverecundis Gnosticorum impetus et oppugnationes, nos, nostraque editionem illam illustrantia et è fontibus explantantia, aut etiam confirmantia tacere ac defendas in fidemque tuam manumque sanctissi-

mam recipias. Obsecro Deum optimum et maximum ejusque Filium Dominum nostrum, ut tux imprimis sanctitati Spiritûs sui sancti dona et largiantur semper affatius et perpetui; præbeant dein Tertulliani nostri optata, nempe vitam diuturnam, principatum felicem, domum semper tutam, senatum fidem, populum probum, fortes exercitus contra Turcas, et alios crucis inimicos, Ecclesiam quietam et pacatam, tempora pura, quæque à sectis longissimè absint et hæresibus, ab omniq; christianæ reipublice cui tu unus præes, detrimento secunda et integra. Postremò venturi seculi fructum tibi præsent, voluptatemque illam æternam, ad quam omnes pii aspirant ac tendunt. Atque ita hic mihi, sanctissime Pater, tuos apostolicos pedes animo et cogitatione deosculari liceat.

Ex urbe Parisiorum, calendis februarii, ann. 1532.

AD EPISCOPUM ARMINENSEM

J. B. CASTELLUM

Epistola.

Ex quo primam meorum in Psalmos commentariorum editionem Gregorio summo pontifici dedicavi, reverendissime episcopo, mihi duo ab hæreticis objecta sunt: unum, quòd id in gratiam et assentationem pontificis fecerim; alterum, quòd me frustra exerceam, quòd vulgata interpretatio, in quam commentarios conscripsissem, et cum fontibus contulisset, nec sit Interpretum septuaginta, nec solidæ apud eruditos (se ita imperitissimi isti nebulones inserunt) auctoritatis. Sciebam equidem non eis defuturas artes, quibus se opponerent tam sanctis studiis et conatibus; verùm eo consilio primùm institui, ut eos gravius percellerem, quos invidia dirumpi, infelicissimèque perire æquissimum est. Quidni etiam tam magno, tam probo, tam apostolico pontifici dedicarem, quod utilitatem allaturum videtur universæ Ecclesie, cui ille optimè, ut quidem ferunt corruptissimæ tempora, præest, ut etiam isti coguntur confiteri, ne bellum cunctis virtutibus, pietati, litteris penitus indixisse existimetur? Nec verò id, quemadmodum isti invidè et malevolè erimantur, ut deserto veri patrocinio quicquam in ipsius gratiam committerem. Nam cum mihi duntaxat notus sit virtutis famæ et cathedrae celebratie, cùmque ojus cani alteri seculo propinqui sint, quid aliud, obsecro, ab ipso expectare possim, quàm ut, ubi ad superos migraverit, met adhuc in his miseris et infelicibus locis exultans apud Dominum recordetur, ac illud divini Cypriani ad Cornelium summum consimiliter antistitem impleat? Si quis istinc nostrorum prior divinæ dignationis celeritate processerit, perseveret apud Deum nostra dilectio, nec pro fratribus et sororibus nostris, apud misericordiam Patris, cesset unquam oratio. Eum interim interpellavi, et iterùm (velint nolint) interpello, pro eâ auctoritate, quâ per universum terrarum orbem pollet, ut, si iudicat hujusmodi laborem adversis hæretico-

rum *dogmatibus* esse aptum, atque opportunum, hoc negotii nostrorum aliquibus mandet, ut reliquos Bibliorum libros eadem methodo pertractet, ac præcipuis Hebræorum Græcorumque antiquitatis Scripturâ comprehensis doceant frustra istos linguas prætere ad minundum et elevandum nostrorum interpretum conversionem. Cum enim sint ac fuerint prorsim imperiti, in disciplinis et linguis perpetuò infantes, quemadmodum aliqui in quendam apostatam lucubraticulam docui, in unâ maledicti exercitati, solis mendacis compti, fronte metreticâ tantummodo compositi, ac ubi maximè aliquid sapere videntur, tum plus habeant ostentationis quàm doctrinæ, plus vanitatis quàm iudicii; speramus in Domino, ut sic illorum commenta in sacros libros, non modò absurda, et ab omni rectè ratione aversa, cujusque ingenii mentisque hominibus appareant, verim etiam aboleantur penitus. Haud enim difficile erit nostrorum solidas notas cum istorum nugationibus conferenti, perspicere germanam sententiam, puram, nativam, simplicem, coherentem, subtilis allegoriis, quibus tantopere indignantur crassissimi, nunquam ad sublimia et celestia animum attolentes Psychici, penes nos consistere; ipsos verò cum suis grammaticationibus Scripturæ mentem, contextum, consequentiam, vim, fructum denique perdidisse.

Editio nostra septuaginta Interpretum esse probatur.

Alterius autem objectionis mendaciam futilitatemque ostendo, ac doceo nostram Psalmarum editionem non minus esse Septuaginta quàm Catholicam. Addo ut eos vehementissimè obstupesciam, non tam esse Septuaginta quàm Apostolicam, pròindeque indubitatè apud Christianos auctoritatis. Cuncti Bibliorum interpretes citra controversiam fuere Apostolis inferiores, præter Septuaginta, qui eos trecentis plus minus annis superarunt: nempe Aquila, Theodotus, Symmachus, quinte et sexte editionis auctores, è quibus omnibus sua Octapla conflaverat Origenes. Vetus igitur, et seculi Apostolici interpretatio, aut nulla erat, aut ipsorum erat Septuaginta, quodque præstantioris est notæ, tantè apud eos dignitatis, ut ab ipsis probata, usurpata, commendata ad nos manaverit. Ab his probatam commendatamque nemo dubitaverit, qui in ipsorum Actis à D. Lucæ confectis legitur, ad illam Paulum, Thessalonicenses et Græcos, apud quos concionabatur, et Græcè duntaxat institutos transmississe; qui apud Areopagitam, Ignatium, Clementem Romæ, et cæteros Apostolici ævi scriptores animadvertit, Apostolos ejus lectionem et cantum Ecclesie solemniter tradidisse; qui Evangelistas ipsos in suis scriptis deprehendit, præ hæc litteram Hebræam deseruisse, et quantum ad allegationes, paucioris fecisse.

Apostoli sui sunt nostrâ editione.

Usurpatam ab hisdem videre est vel in hoc unico opere. Quod ad hunc modum per inductionem probò. Hi è Psalmo secundo: *Quare fremuerunt gentes, et po-*

puli meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ et principes conveserunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus, citant Act. 4, 25, 26, cum ex Hebræo magis ad verbum potuissent dicere: Quare tumultuatae sunt gentes? deinde: Et principes arcuum intulerunt simul. Quin et vim faciunt in verbo Conveniendi. Conveserunt enim verè, inquit, in civitate istâ adversum sanctum puerum tuum Jesum quem unctisti, Herodes et Pontius Pilatus cum gentibus, et populo Israel. Ex eodem: Reges eos in virgâ terred, Joannes Apoc. 2, 23, et 19, 15, cum non sic habeatur in fonte, sed conteres eos. V. Psalmo 4: Trascimini et nolite peccare, Paulus ad Ephes. 4, 27, cum ex Hebræo vertant, Contremiscent. Ex octavo: Ex ore infantium et lactentium perfecti sunt laudem, Christus, Matth. 21, 16, cum archetypus habeat, fundasti robar. Ex eodem: Minuisti eum paulò mths ab angelis, Hebr. 2, 7, cum ad verbum sit à Diis, et, ut Novatores temerè interpretantur, à Deo. E decimo quinto, Providebam Dominum, et quæ sequuntur omnia, Act. 2, 53, et 15, 25, 26, ubi pro, lingua mea, fons legit, gloria mea; pro corruptionem, si credendum sit hodiernis interpretibus, foveam, vel sepulcrum; pro, replebis me jucunditate cum vultu tuo, sagittas letitiarum cum vultu tuo. E decimo octavo: In omnem terram exiit sonus eorum, Rom. 10, 18, ubi pro sono dictio τῆς Κου lineam vel regulam significat. E vigesimo primo: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem, Matth. 27, 59, et Joan. 19, 24, cum verba fontis sint futuri temporis, dividunt, mittent. E trigésimo: In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum, Luc. 23, 46, quim ad verbum depono vel deponam. E trigésimo primo: Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Boas vir, cui non imputavit Dominus peccatum, Rom. 4, 7, 8, cum ad vocabula sic fuisset citandum, Beatitudines (sunt) dimissi prævaricatione, tecti peccato, beatitudines hominis cui non cogitat Dominus iniquitatem. E trigésimo tertio totum illum locum: Quis est homo qui vult vitam, etc. Petrus, 1 Epist. 3, 10, 11, mutatur ab hæc editione, cum pro, preces eorum, archetypus habeat clamorem eorum; pro, super justos, ad justos; pro, super facientes mala, in facientibus malum, et nonnulla alia, exigua illa quidem, sed tamen à fontis vi, et notatione variantia. E trigésimo nono, In capite libri scriptum est de me, Hebr. 10, 5, 6, pro, in volumine libri, item corpus autem aptasti mihi, pro, aures fodisti mihi. E quadragésimo quarto: Præ consortibus sive participibus tuis, Hebr. 1, 9, cum fons sonet, Præ sociis tuis. E quinquagesimo: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum iudicaris, Rom. 3, 4, pro, purus sis, cum tu iudicaris. E quinquagesimo secundo: Omnes declinaverunt, simul iniquitates facti sunt, Rom. 3, 42, cum Hebræicè: Omnis recessi, simul abominabilis factus est. E sexagesimo octavo: Fiat mensa eorum in laqueum et in retributiones, et in scandalum, Rom. 11, 9, cum hodiè magno consensu verbum, et paces in scandalum, ineptè tamen, ut suo loco docui; et mox: Dorsum eorum semper incurva, cum Hebræa sonent; Et lumbos eorum assidue

nutare fac. Ex eodem: Fiat habitatio eorum deserta, Act. 1, ubi propriè: Palatium eorum. E nonagesimo: Angelis suis, etc., ubi propriè super palmas; et in lapide. E nonagesimo quarto: Si vocem ejus audieritis, usque ad finem Psalmi citat Apostolus, Hebr. 5, 7, et 4, 8, non modò secundum nostrorum verborum contextum, verum etiam distinctionem, cum iudicio Masoretarum: Hodie si vocem ejus audieritis, annectat precedentibus, et versum claudat; Apostolo autem et ipsis Septuaginta incipiat, et sequentibus adhaerescat. Quantum autem ad voces, juxta Hebræos esset legendum, in die tentationis, loco, secundum diem tentationis. Tadio affectus sum, vel, juratus, loco offensus, vel proximus fui, utrumque enim designat *אפסתי*. Semper verò, quam vocem expendit Apostolus, in Archetypo neutiquam reperit. E nonagesimo sexto: Adorate eum, omnes angeli ejus, Hebr. 1, 6, ubi dii simpliciter. E centesimo primo: Initio tu, Domine, terram fundasti, et cætera, ibid. 10, 14, cum fons careat illo elogio, Domine, quod interim de industria attulit Apostolus, etsi ab interpretibus interpositum, et preter litteram insertum, ut suo serviet instituto, ac eo Christi eternam divinitatemque substantiam angelicè multò præstantiorem esse concluderet. Eadem ratio ejus: Tu autem idem ipse es. Nam non tam effica argumentum hæc fontis verba suppedabant: Tu autem ipse. Taceo pro oportiorum, illic aliquantò minus universè legi indumentum. E centesimo octavo: Et episcopatum ejus accipiat alter, Act. 1, 20, ubi Hebræicè, Præfecturam ejus. Quæ versio tantum apud Apostolos valuit, ut ex eâ episcoporum nomen in Ecclesiâ reliquerint, et in ecclesiasticam hierarchiam intulerint, etiam inter Syros, Abyssinos, Indos, Orientales denique omnes, quorum aliqui lingua est Hebræica finitima. Nam usque hodiè Apostolorum successores episcopos Græcâ voce appellant, non *Pelidim* aliove suæ lingue elogio. E centesimo nono: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, Matth. 22, et 1 Cor. 15, 25; atque Hebræicè, dictum Domini ad Dominum meum, sede ad dexteram meam; et mox juxta negotium Melchisedech, ubi Paulus, Hebr. 7, 17, nobiscum non solum legit secundum ordinem Melchisedech, verum etiam inde ingentia mysteria deducit. E centesimo quindicesimo: Crediti, propter quod locutus sum; et Septuaginta legit Apostolus, 2 Cor. 4, 13, et in eâ lectione vim facit; cum tamen ad verbum videatur exponendum, Crediti quia loquar. Totum Psalmum 116 prorsus ad litteram eorumdem interpretum posuit, Rom. 15, 11, et versum Psal. 117: Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. Hebr. 15, 6, qui tamen in veritate Hebræicè paulò aliter habeat, careatque epitheto adjutor. Denique non aliter nec ex aliâ editione unquam quicquam ipse et alii Apostoli proferunt, nisi fortassis ex memoriâ, diu verborum non satis recordantur. Nam ne tunc quidem sequuntur litteram Hebræicam, sed sententiam, quam sanè suâ ipsorum conversione, non vulgata, neque alterius, quæ illâ tempestate nulla erat alia, representant. Ob eam enim rationem, verbi gratiâ, Paulus, non procu-

à principio Epistolæ ad Hebræos, v. 7, promit è Psal. 105: Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis, cum Hebræi æquè ac Græci *ignem urentem sive ardentem* canant. Et è Psal. 67 assumit, Ephes. 4, 8: Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem; dedit dona hominibus, cum ex utroqueque codicibus fuisset interpretandum: Accipit dona in hominibus.

Optimum interpretandi genus ex Apostolo.

Utrobique videlicet intelligentiam duntaxat est amplexus Apostolus, ac simul optimum genus interpretandi sive transferendi esse docuit, non perpetuò verba verbis reddere, non dictionum et syllabarum vestigia nimis sollicitè captare, non vocularum ponderibus pertinacius ubique insistere, sed interdum et quidem relicta vocabulorum proprietate, soli servire perspicuitati, ac modestè ad rerum momenta atque vires deflectere. In humanis quidem literis, prout recta ratio, in divinis verò prout Spiritus divinus dictaverit; harum enim enuntiatio et prophetia propriâ interpretatione non rectè fit, sicuti Spiritus sancti inspiratione, non humanâ voluntate allatae sunt aliquando Scripturæ, quemadmodum scriptum reliquit Petrus Apostolorum maximus, 2 Epist. 1, 20, 21. Hæc autem lubens apud te commemo, quòd te sentiam hujusmodi sanctis meditationibus pasci, nec vocum novitatibus, quas magno numero impostores isti, otio literario abutentes, in sacras litteras invexerunt, capi, ac ut simul in manus nostrorum tuam pietatem et eruditionem diligentiam, aliquid meæ erga tuam C. observantia symbolum perveniat, cum meo, tum totius nostri theologi ordinis nomine. Te enim omnes amamus et colimus, atque Spiritum sanctum obsecramus, ut pontifices perenniter tuæ virtutis et exempli internumios ad nos transmittant, qui plus temporis et operæ impendant rebus cælestibus, quam temporariis. Adjecti enim ad ornamenta superiorum nostræ memorie nuntiorum, quòd hi delectati politicarum Ecclesiæ necessitatum procuracionibus, illis quidem probè, ut liceat per singulares nostrorum aulicorum strophas atque perversitates, perfuncti sunt; verum quia in aliis, et quidem potioribus, minis accuratè laborarunt, ita est laus propria, quòd primo loco ponis ejus res spirituales et æternas; non negligis quidem humanas et politicas. Nihil enim est tam parvum in Christi gerone, quod non mereatur assiduam illius sententia Jeremieæ meditationem, cap. 8, 10: Male dictus omnis qui facit opus Domini negligenter, hoc præsertim seculo, quòd aulici

Virtutemque Deumque procal mucrone repellunt. (Ne sint utinam episcopi, quorsum enim illi cum palatio, ad Christum, Ecclesiam gregemque prodant, et ex illorum crucibus felicitentur!) At quia hæc divinis ancillarum debent, ut Agar Saræ, ut Bala Rachel, et Zelfa Lie, tum institutum est multò divinius, et nimumi, enjus esse minister studiosissimus, propinquus. Hoc me unicum pellexit, ut hoc munusculo, quod confido voluptatem aliquam Catholicis allaturum, tibi

etiam privatim probatum iri et acceptum, meum erga te studium testarer, tuam erga me benevolentiam foverem, per tuam amplitudinem, secundam hanc editionem maximo Pontifici offerrem, per eandem postremò, latratu canum ad solam pontificis commemorationem rabidius furentium, fortissimè securitibus præterirem. Vale, Deumque habe propitium.

E nostro Musæo, calendis februarii 1582.

AD LECTOREM.

Beæ impurissimi jactantia et vanitas.

Novissimum Theodori Beæ pro podium, me tuâ causâ impulit, christiane lector, ad hoc divinissimum opus commentarioli illustrandum. Istum enim, ut illud tibi è manibus eriperet, ejus loeum suas quisquillas sufficeret, præfari non puduit Græcum, proindeque Latinum è Græcis representatum, malè ex Hebræo fuisse conversum, deinde nunquam adhuc eo, quo decuit, fructu publicè ac privatim fuisse lectum et cantatum ab illis christianis cretibus. Præterea non modò aberratum in eo fuisse à genuinâ auctoris sententiâ, verum etiam de erucendo aliquo commodo sensu frustra fuisse à doctissimis desudatum. Deinde consecularum allegoriarum studio, ut reliquos etiam veteris Testamenti libros, istos Psalms miserimè fuisse contaminatos. Quoniam igitur hæc sunt quatuor Beæ vesanica, reprehensionisque capita, ut eâ in re dissimulem D. Augustinum, cæterisque divinos interpretes impudentissimè ac sceleratissimè vituperatos, expono simplicem et genuinum litteræ sensum, quem iste propter idiotismorum et disciplinarum necessariarum ignoracionem, commodum erui posse inficiatur. Deo nostro interpretes (nam fuere Septuaginta duo, ut habet Aristæus, illius historie Græcus auctor oculus, nempe ex quaque tribu seu) Hebræo fonti convenienter vertisse in obscurioribus locis, relicta verborum proprietate, fructu copiosissimo sententiam expressisse, Hebræismorum, Syriacismorum, Arabismorum, antiquæ poësis et phrasis inscientiam effecere, ut alicubi inereditis nulla videatur benè accommodata sententia explicatio, ubi eruditus est singularis atque eximia. Postremò esse sacrilegè temeritatis prius damnare veterum sapientiam, quam intelligere. Istum autem atque istiusmodi nebulones, ut ad hunc modum indicarent, multa fefellerunt.

Cur Beza et similes interpretationem 70 respicere non debeant.

Primum, quia Septuaginta non semper vertunt ad verbum, sed in locis obscurioribus ad sensum, prout Spiritui sancto expedire visum est ad gentium, præsertim Græcarum adificationem, ut etiam Hebræi notarunt, seorsum R. Jacob, Bar Selomo Collectaneorum Thalmudicorum libro primo, et Josippus initio suæ historie, adeò ut ei vehementius intenti, quemadmodum multis locis testatur Hieronymus, frequenter vocum notationem deserant, circa quam nimis anxie

linguantes, sepe veritatem et consequentiam sententiae, si verborum litterarumque acupia, ut cum Cicerone loquar, spectantur, videntur amittere.

Secundo, quia non semper amplectuntur Masoretarum iudicium, à quibus habemus vocalium puncta, accentuum notas, versuum membrorumque distinctiones. Nam nec necesse est sequi eos in omnibus, quippe qui ea nonnunquam sine iudicio affigunt, quae secundum vetustiorum lectionum correctae, praestantiorum et Spiritu sancto digniorum intelligentiam praebent. et ad recentiorum Rabbidorum interpretationem examinata etiam aliud canunt, quam isti existunt.

Masoretis non semper credendum.

Quin et Ben Aser et Ben Nephtali Masoretarum principes, in se jurari voluerunt, sepiusculè dissentientes, cuique liberum iudicium certis notis se relinquere tradiderunt. Ex quo Ben Ezra, Kimhi etiam ipse, ac plerique alii interdum alterum alteri praefereunt, interdum neutrum sequuntur. Adde his nostros Septuaginta interpretes superiores esse septingentis annis minimè, ut idecirco non communicatis consiliis potuerint nonnunquam aliter, et quidem rectius, distinguere, vel pingere. Alioquin non solet esse vocabulis sive litteris et radicibus differentia, cum hoc duntaxat occurrat, ut finis praecedentis versus, per Masoretas debeat referri ad sequentis caput atque principium. Verùm hoc non immutat sententiam, in scriptis praesertim poeticis in quibus ratione metri, non sententia notularum istarum sit expressio.

Tertio, secuti sunt modum interpretandi apud usitatum, ut nonnulla obiter insererent de suo, quae initiatas mysteria Religionis indicarent, aliqua etiam ad perspicuitatem submutarent, alia emollierent. Sic Jonathan Ben Uziel, sic Onkelos, sic Akiba, sic R. Joseph Caëns.

Quarto, egarunt multis locis Prophetas, divinorumque hominum, non modo interpretum, personam sustinuerunt, ut proinde dum videntur maximè ab Hebraico dissecutae, tum maximè consentiant, quod isti Spiritu sancto exuti nequeunt cernere.

Quinto, propter antiquitatem multa intellexerunt, quae recentibus Rabbini signata sunt, ut numeros Psalmographi, phrasae antiquae, tropus sui temporis, captationes vocabulorum Syriacorum, Arabicorum, Persicorum, collisiones morum, et institutorum traditiones, etc.

Sexto, sublimitationes litterarum per Syroph, et Ethbas, et alphabetariam aliam revolutionem tenuerunt, quae litterae litterae mutuo succedat apud Reuchlini, lib. 5 Cabbala. Quae et veteres usos, etiam Jeremiam, docet Mercerus in Abbreviationibus Hebraeorum, et R. Attia, in Psal. 24, vel, si mavis, 25. Quam ob causam lex pro leb corde, acceperunt, (Ps. 4, 4), Beth et Caph non tantum ob similitudinem confundentes, verum etiam per *Abach*, quo duorum primorum novenariorum litterae in se invicem commutant.

Septimo, se accommodarunt nonnunquam, prout à

divino Spiritu movebantur, ad Graecorum usum et lectiones, quod his verterent, et apud eos pravio Apostolorum munereungerent, ut jam in his Graecis non minus, quam in ceteris locis Hebraicis, considerari debeat, ut Psal. 7, manus pro gressis; 67, cleri pro olla; 105, saturitas pro macie; 91, bene patientes pro struatis, etc.

Octavo, nostri hi veteres interpretes, quia examinantur expendunturque ex uno Kimhi et paucissimis aliis, quibus perpetuò honorificum visum fuit à superioribus dissidere, ut famam apud posteros sibi conciliarent, ab istis male audiunt, qui novitiss duntaxat delectantur. Atqui illi saepe dormiunt, magisque sunt grammatici quam theologi, praesertim R. Kimhi, qui proinde à Iudeis negligitur, tantum habetur pro Medaëce, id est, grammatico, etiamsi *מורה נבוכים* apud istos male quidem seriatos interpretes, intelligitur docti nomine. In istorum enim annotationibus doctus inter Hebraeos est Kimhi, qui inter eos tamen censetur indoctissimus, quantum ad rem et sententiam et theologiam pertinet. Hos autem unus isti legunt, sive quia alios, utpote obscuriores et abstrusiores non intelligunt, sive quia his contenti sunt, quos videns suo ingenio congruenter, longissime à receptis majorum interpretationibus discedere.

Nono, falso putant Hebraicam veritatem, sive fontem consistere in punctis, non in litteris, nec vident puncta inventum esse humanum, et quidem Iudeorum, jam post quadragesimas plus à Christo annos disperserunt, et contra Christum christianissimam pietatem malevolentissime affectorum. Ideo enim istorum quidam Cevallerius Judaici cujusdam gener, non tam grammaticus quam grammaticorum interpolator et plagiarius, pertinacissimè et stolidissimè defendit, puncta simul cum lege in monte Sinai datae, eorum originem, effigiem, picturam, sonum à Deo *זכור* jam à primis illis seculis repetens; nec animadvertit Septuaginta, Origenem, Hieronymum, infinitos alios vetustiores, non fuisse caecos, qui tamen litteras sine ductis illis viderint, sequè ita perpetuò vidisse, posteris non obscura argumenta praebuerint.

Puncta Hebraeorum quando inventa.

Post illorum igitur secula advenit sunt, ut constans fert Hebraeorum historia, anno videlicet templi pro Vespasianis eversis 436; id est, Christi 476 vel 478, cum Orientis imperium administraret Zeno Isaurus, Occidentis Augustulus, thronum autem Apostolicum Simplicius. In cuius rei testimonium quando legem Judaici in Synagogis ostendant solenniter, eam sine punctis, ut nihil humani admixtum habeat, è suo armario, quod *Hezal* vocitant, proferunt. Atqui opposuit fortasse Epimenidis, aut potius mortuorum sonnum dormissent Masorete, quam quando Thieridem Palaestinae, ut Elias Levita narrat, convennerunt, ut ex uno legis Pasue multos versus conficerent, accentibus partim distinguendis, partim continuantibus Scripturam universam incidenter, litteras punctis, similibusque minutis afficerent. Nam sic existarunt

veterem grammaticam, vocales, pronuntiationem, iudicium, diligentiam atque studium. Nam, verbi gratia, veteres Hebraei noscuntur, quid sit Pe durum, cum duntaxat agnoscerent Pe Raphæ, sive *פ*, et Hieronymus in 11 Dan. testatur, ut res est, cum usque hodiè Rabbi Pe Raphæ sive Pe Arabum, antiquum Pe appellent. Scheva pronuntiaverunt per A, tres solummodo constituerunt vocales *א* *י* *ו* *ה* *ש* *פ* *שפחה* *שפחה* proinde prolatis matres vocant, cum tamen eis hodiè omnem isti vocalitatem admittant, eamque solis punctis tribuant, etiamsi nulla sit expeditio et brevior ad legendos Rabbinos via, quam ut antiqua illa sententia revocetur. Quin et primi illi punctuorum inventores septem motionibus, sive punctis contentifere, nec memorarunt Camets hatoph, Hirickaton, Kibbutz, in quibus explicandis hodiè magnam canonum pronuntiationis partem consumunt.

Decimo, non distinguunt inter Hebraeos, sive Hebraicam veritatem, et Masoretas. Quantum autem intersit, ex his rursus conspici potest. Hebraei sunt sancti, sunt theologi, sine punctis et motionibus scripserunt, sua puris et simplicibus litteris expresserunt.

Masorete quanam sint.

Masorete sunt eorum profani interpretes, puri Grammatici distinctionibus, accentibus, motionibus, punctis, illos partim illustrarunt, partim obscurarunt, ut solent interdum interpretes suis imaginationibus et sensis addictores, vel glorie cupidores, ut aliquid non dictum dicere, et veterum, etiamsi illi Spiritus sancti illuminatione claruerunt, suggillatione sibi famam comparare videantur. Masoreth enim nihil aliud est quam tractatus Grammaticae de punctis, accentibus, syllabis, vocabulis et similibus minutis: ac in eo differt à Cabbala, quod haec quidem traditio sit, verum theologica, deque rerum et verborum secretiore enuntiatione. Hoc tamen uno maximè laudandi sunt, quod litteras planè intactas nobis reliquerunt, nec, quamvis Grammaticorum supercilio, ut palestrè à Laurentio Valla scribitur, nihil sit superbius, nihilque improbius, et ad libros emendandos vel corrumpendos potius magis audax, ullum jus et imperium sibi in contextum assumpserunt, nec in eo quicquam sibi immutandum censuerunt, sat verò haberunt suum iudicium, vel margini, vel interlinearialbo committere, illis quae locis probandum, vel improbandum posteritati tradere. Atque ita eorum elevatio, sive etiam vituperatio, nihil veritati Hebraicae, nihil fonti detrahit, ut quae non in litteris, sed in punctis consistat.

Postremo, non cernunt eosdem Masoretas confudisse versus ac miscuisse, ut proinde metrica veterum carminum ratio perierit, quae temporibus Septuaginta integra erat atque perspicua. Quare cum isti quaerunt, cur Septuaginta discesserint ab hodiernis versusum distinctionibus et clausulis, atque per alia distinguendi viam necesserint, perinde faciunt ac si quaerent, cur aliquis per publicam et consuetam viam ambulet, nec, ea relicta, divertentia insolita et improbata sectetur. Sic enim potius interrogandum erat cur Masorete,

quibus trita et nota esse debuit veterum dimensio, et carminis forma atque genus, à Septuaginta discesserint, ac majorum distinctiones reliquerint, nec se eis ducentes tradiderint, quibus haec perspecta erant et liquida. Nam ut dicantur attendisse ad sententiae incisa et membra, non ad metri et dimensionum rationem, at in poesi aliud sensus postulata, aliud metrum, et dimensio, propter quam interdum sensus unus versus in sequentem incurrit et ingreditur. Quod sanè extra poetas aliquando accidit, ut 2 Paral. 30, 48, qui clauditur per *behad*, pro, ut proinde Kimhi cum in sequentem extendat, pro omni (qui) cor suum praeparat, etc. Adde veteres versus appellasse singula membra sententiam per se commodam efficientia, ut mentem attollerent ad pondus enjuslibet propositionis per se considerandum, ac declarant nihil tam esse tenue et exiguum in Scriptura, quod versus nomen et laudem non mereatur.

Beza cur turpiter in Psalmis, et versu interpretandis sit hallucinatus.

Quod autem Beza ista nimis intelligit, et ab utrisque etiam, id est, veteribus interpretibus et recentibus abest longius, ac indocte atque praeposterè versu simul ac prosè Psalmos novissimè expresserit, non est valde mirandum. Nam nihil scit Hebraicè, ut ipse ingenuè agnoscat, dum non fontem Hebraicum, non suam ex Hebraeis, sed Henrici Molleri versionem secutum se ait. Eam autem quorsum ceteris anteposuerit, ipse videat. Certè de eo probè censere non potest, quoniam è veritate Hebraicè harum rerum iudicium pendet, non ex linguae imperitorum opinione, censurà, voluntate. Itaque quae aliquando ea lingua babuit, habet à dictatis quorundam esurientium grammaticorum, qui ita Genevæ eam docent, ut ipsi doctoribus opus habeant, vel è versionibus Molleri, Campensis, et aliorum, vel ex annotationibus è Pagino et Vatablo affectis, unde hoc ei saepe contingit, quod de istius furfuris hominibus aliquid scripsit Hieronymus: *Ut alicui videns oculis, cuiusque interpretis errorem seniori intelligentia anteponat.* Quin et mirabilis est, cur Spiritus sancti experts, citra quem interpretatio Scripturarum planè friget, et theologiae rudis, quae ad iudicandum de expositionum puritate requiritur, et lingua primariae exutus, quam ne ipse negaverit ad suum consilium necessariam, ausus sit negotium istud suscipere, praesertim post divinissimos illos poetas Ariam Montanum, Mattheum Toscanum, rebus omnibus ad tantum opus perficendum ornatos.

Beza poeta qualis.

Et cum hi è Davide Hebraeo Davidem Latinum laulent fecerint, non eos viderit suis luminibus obfuros, atque homines alicuius nasi esse praeturos versus ex Hebraeo, id est, de fonte, eosque planè Horatianos et Virgilianos, versus profani, veterinosi, jamque confecti poetae è Molleri rivo utcumque antiquam et eruditam poesim redolentibus. Accedit quod ad faciendam carminis sui ruinam, apta pariter et inepta rapit attonitus, quemadmodum poetas quosdam La-

ciamus exprobrat. Ubi aliquis meriti quærat quid nunc illud, quod in suâ ad reprehensiones Castalonis responsione tam superbe detrectavit: *Dico*, inquit, ad se non respiciens, *dico oportuisse te, ut sacras litteras interpretari posses, quator minimum linguarum peritum esse, Hebraicâ videlicet, Græcâ, Latinâ et Gallicâ. Dico etiam oportuisse te in his ita esse versatum, ut eorum mentem et sententiam ad unguem teneres.* O satanicam impudentiam, cur igitur suum iudicium non sequitur? Nonne illud est Apostoli, ad Tit. 3, 10: *Hæreticum devita, cum sit proprio iudicio condemnatus?* consulti, imò verò dicit, ediciteque, ne quis sacras litteras interpretetur, nisi linguâ Hebraicâ plenè imbutus; et interim profanè accedit ad Psalmos, id est, Scripturarum epitomen, versu prosâque interpretandos, ne è quâ eundem tinctus. Sed nec video pro Latinâ interpretatione, cur oportuerit Castalonem magis peritum esse lingue Gallicæ, quàm vel Vasconicæ, vel etiam Tartaricæ, cum reliquorum interpretum, de quibus agitur, sive veterum, sive recentium nullus Gallus existerit, vel probè Gallicè sciverit. In eo item bellè habet, quòd non tantum Gallicæ suas cantilenas damnat, damnandasque præfatur, additâ joculari excusatione: *Διὸντες παρὰ ἑσπερίων ἀσπόμενοι*, quæ eos non solum Græcè ridet, qui suâ causâ Gallicè, etiam usque ad ignes et gladios insaniverunt, extremoque supplicio affici voluerunt, verum etiam suum magistrum, per quem novissimè profecit, et sua Gallicæ perversè reddita cognovit, ingratus discipulus flagellat, atque ita in lucem edit, ut tanti laboris et iudicii palmam ad se unum rapiat.

Beza ingratus discipulus et ignarus magistrum corrigi.

Nam et eum se paululum immutare, et interdum emollire proficitur. Quasi verò, sive benè, sive malè verterit Mollerus Hebraicæ gnarus, à Beza ejus lingue ignaro corrigi recensere debeat, aut justè possit. Qui deinceps nobis certò constare poterit Bezam proximâ Latinorum suorum editione à se ipso non discessurum neque de illis idem facturum, quod nunc de suis Gallicis, ut si aliter Mollerus exoriat, qui ipsi videatur rectius interpretari, non ipsum suorum istorum pudeat, quæ usque adeò interim extollit, ut præ illis cæteras interpretationes in manibus hominum hætenis sine fructu versatas dicat, cum præsertim ingenio sit ad hæresim et nato et facto, id est, instabili ac incerto, è nescientibus ea, de quibus affirmat, è semper discentibus et nunquam ad scientiam pervenientibus, ut de istiusmodi pronuntiat Apostolus, 2 Tim. 3, 7. Apagè ergo, bellua, meliora verba de sanctis et doctis viris, quæso. Sed nec possum non conqueri, quòd illi hæc novos et peregrinos Deos inducat, nec Deum Davidis, sed Jovem Gentilium perpetuò invocet cum Castalione, à se aliqui oppugnat. Se fortasse tuebatur, quòd non Jovem, sed Jovam, et sine crasi, Jehovah, ut à suo hoste Castalione differre videatur, nominet. Atqui nihil aut minimum interest, in nominibus propriis, Jehosua, an Josua, Virgilium, an Vergilium di-

cas, scribasve Publicolan an Publicolam, Sillam an Sullam: unus enim idem semper significatur.

Jehova non nomen Dei.

Deinde unde manare potuit Jove vocabulum in istam invocationem, *Jova*, exaudi nos, nisi à Jovæ finitimo nomine, cum *Jova*, sive *Jehova*, neque sit vocabulum Christianum, neque judaicum, quibus populis Deus verus duntaxat suis nominibus innouit. Nos Christiani à nullis Apostolis et Patribus didicimus Deum unquam sic fuisse appellatum, etiamsi olim Dionysius, Hieronymus, Theodoretus, Babanus, Maurus, Joachinis Abbas, nostrâ memoriâ Reucelinus et infiniti alii integros libros de Dei nominibus Latinè Græcèque scriperint, ac Hebraicæ voces suis sonis expresserint. Judæi ad hunc usque diem infanciant se ullum hujus prolationis habere divinum vocabulum, detestantur item profanationem istorum qui Deum istâ nuncupatione afficiunt. Nam hoc, inquit, non latinè set, cum omnes nostros majores tam minores univèrsos, præsertim R. Mosem Ægyptium, R. Joseph, R. Abnonem, R. Jacob, R. Mosem auctorem Maieimonim, Abraham, Abben Ezram, Lyrannum, Paulum Burgensem, Ritium Felicem è Judaismo ad Christum conversos, quorum alii de cunctis Dei nominibus Hebraicis, alii de *Skem hammephoras*, quod esse in Jehovah transformat, ex professo opuscula, et syntagmata, capita, vel tractatus condiderunt. Taceo cæteras clarissimas rationes, à me alibi de hoc copiosè commemoratas, quas quia agnosci et probat, et invidiâ in Castalonem derivatâ, Danæus quidam excucullatum istius mancipium quodam Sabelliano ad me responso pro cunctis ministris de Sabelli furore damnatis et convictis debuit Beza pro suo regno (nam inter istos regnat, ut inter cæcos strabo) vel responsi illius editionem proscribere, vel certè post illam respicere. Sed rectè. Sie enim extrema ejus primis consentiunt. Quemadmodum primâ etate Jovem suis carminibus celebravit et cecinit, ita nunc extremâ Jovam, nescio quem Deum neque, Christianis, neque Judæis cognitum, unicâ litterâ à Jove differenter canit et invocat. Quocirca non intemptivè hæc rhythmica aliquis ex tempore cecinit:

Beza è Paganismo ad Calvinismum transit,
Beza è Calvinismo ad Paganismum rediit.

Esse enim detestandum Gentilium errorem, nomen novum, incertum, peregrinum, inusitatum Deo impo- nere, docet contra Celsum Origenes, ut sileam ab inferis revocari Varronis spiritum, Deum Judoorum Jovem putantis, et tale delirium mudo perseruat conantis, ad Dei veritatem obrudendam, quemadmodum multis testatur et deplorat Augustinus, lib. 1 de Consensu Evang. c. 21 et seq., et lib. 6, cap. 6; itemque lib. 7, cap. 5, de Civitate. Alii addiderunt subsesse etiam venenum Calviniticum de *ἀνομιῶν* et *ἀνομιῶν*, ut Dei Filium, cui verè quoque, propriè competi nomen trigrammaton, à se divinum essentiam, non à Patre consecutus videatur. Horum te monitum, lector christiane, volui, ut scias, quo loco istius nimi Beza

pheticis Spiritus sanctus facit, cum ad studium et diligentiam nostram excitandum, que solet languere, ubi res ardua nimium nudè et simpliciter proponitur, tum propter varios viri sancti motus atque affectus, qui dum eos conatur celeriter exprimere, ne ullus excidat, multa abrumpere, et cogitanda relinquere cogitur.

Quare loquentis affectus sunt ei induendi, qui enucleatè cupit universa percipere, sive gratiæ agantur, sive querimonia habeatur, sive laudatio proferatur, sive precatio fundatur. Hæ enim quatuor sunt precipuæ hujus operis partes, è quarum aliqua pro materie diversitate, Psalmi singuli nomen adipisci possunt. Cætera, que pertinent ad inscriptiones, usum, vocum proprietatem et energiam, primarium litteræ sensum, que in nostris prælectionibus anni 1577 et 1578 examinavimus, in hæc commentaria conferimus, ut si ea tibi grata et utilia fuisse cognoverimus, nos excites ad paria in reliquis Scripturæ partes suscipienda, ac intelligas vulgatam Ecclesiæ editionem cæteras Hebraicæ Græcæque fide, veritate, doctrinâ ut plurimum superare.

Vale, frueri, et Deum pro nobis exora. Anno 1584, mense februario.

IN PSALMOS COMMENTARIUM.

PSALMUS DAVIDIS PRIMUS.

1. Beatus vir, qui non abit in consilio impiorum, et in viâ peccatorum non stetit; et in cathedrâ pestilentie non sedit.
2. Sed in lege Domini voluntas ejus; et in lege ejus meditabitur die ac nocte.
3. Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum; quod fructum suum dabit in tempore suo.
4. Et folium ejus non defluet; et omnia quæcumque faciet prosperabuntur.
5. Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus à facie terra.
6. Ideò non resurgent impii in iudicio; neque peccatores in concilio justorum.
7. Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.

COMMENTARIUM.

Inscriptio hujus operis vulgata apud Hebræos, est *Sepher Theillim*, et contractè *Tillim*, jam ab antiquo apud Eusebium, lib. 6 Hist. c. 25, *σέφυρ θειλλίμ*, id est, *liber laudationum*, cum lætitiâ et júbilo, sive, ut rectè interpretatur Hieronymus, *hymnorum*. à majori

PSAUME PREMIER.

1. Heureux l'homme qui n'a point suivi le conseil des impies; qui ne s'est point fixé dans la route des pécheurs; qui ne s'est point assis dans la chaire de pestilence (ou des hommes contagieux).
2. Mais (heureux celui) qui place toutes ses affections dans la loi du Seigneur, et qui la méditera jour et nuit.
3. Il sera comme un arbre planté le long du courant des eaux. Cet arbre donnera son fruit dans la saison.
4. Ses feuilles ne tomberont point, et tout ce qu'il produira viendra à un heureux terme.
5. Il n'en sera pas de même, non, il n'en sera pas de même des impies, mais ils seront comme la poussière que le vent chasse sur la surface de la terre.
6. Aussi les impies ne subsisteront-ils pas au jugement (de Dieu), et les pécheurs ne seront-ils pas admis dans l'assemblée des justes.
7. Car le Seigneur connaît la voix des justes; mais la route des pécheurs périra.

parte. Nam et querelas, et lamentationes, et gratiarum actiones, et petitiones, et imprecationes, et narrationes, et prophetias continet. Sic liber Proverbiorum Salomonis, qui tamen sententias non proverbialiter continet, sed et scita sapientum, atque ænigmata.